

Cursus portret tekenen - Les 3

Inhoud: compositie, houtskool

Inhoud

Een interessante vlakverdeling	2
De gulden snede verwerken in je tekeningen	3
Opdracht 1 – gulden snede	4
Dynamiek en beweging creëren	5
Kader	6
Opdracht 2 – dynamiek	6
Sturing van het oog door het beeldvlak	7
Je kunt de aandacht ergens op vestigen door	7
Spanning in lijnen	8
De drie aangezichten	9
De drie standpunten	10
De drie standpunten op een rij	11
Inzoomen of uitzoomen	11
Opdracht 3 – emotie uitdrukken	11
Afwijkende composities	12
Opdracht 4 – afwijkende compositie	12
Houtskool	13
Houtskoolstaafjes, houtskoolpotlood, houtskoolpoeder en vloeibaar houtskool	13
Punten slijpen, gummen en papierkeuze	14
Doezelaars	14
Opdracht 1 – Toonwaardenschets van licht naar donker	15
Opdracht 2 - Toonwaardenschets van donker naar licht	16

Een interessante vlakverdeling

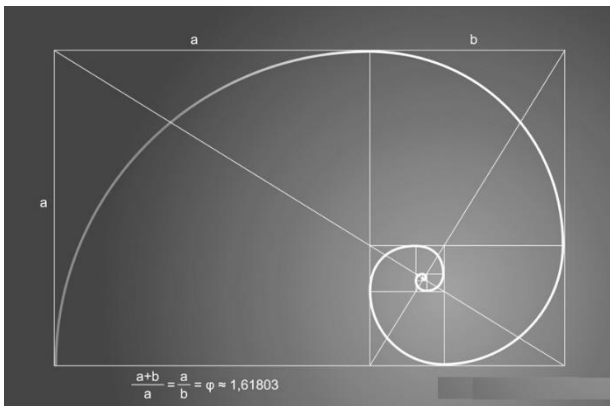
Vaak worden schetsen overgeslagen, terwijl zij juist kunnen helpen om een portret meteen geslaagd op het papier te zetten.

Eén van de dingen die veel invloed heeft op de impact die je tekening zal maken is de compositie. Oftewel de vlakverdeling.

Als je van nature al een gevoel voor vorm en compositie hebt, kan het zijn dat je automatisch een interessante compositie zult kiezen.

Mocht je dit niet hebben, of wil je er meer over weten, dan volgt nu informatie over hoe je een boeiende vlakverdeling creëert .

Afbeelding: April Coppini op highdesertmuseum.org en [haar Facebook pagina](#).

De gulden snede

De gulden snede is een verhouding die wij van nature als harmonieus en prettig ervaren. De verhouding van de gulden snede is om precies te zijn 1,618:1, maar eenvoudigweg kun je hem plaatsen op 1/3 van je tekening, zowel horizontaal als verticaal.

Interessant genoeg komt deze verhouding overal in de natuur voor, ook in ons lichaam. Daarom verbaasd het me niets dat ook wij hier van nature gevoel voor hebben.

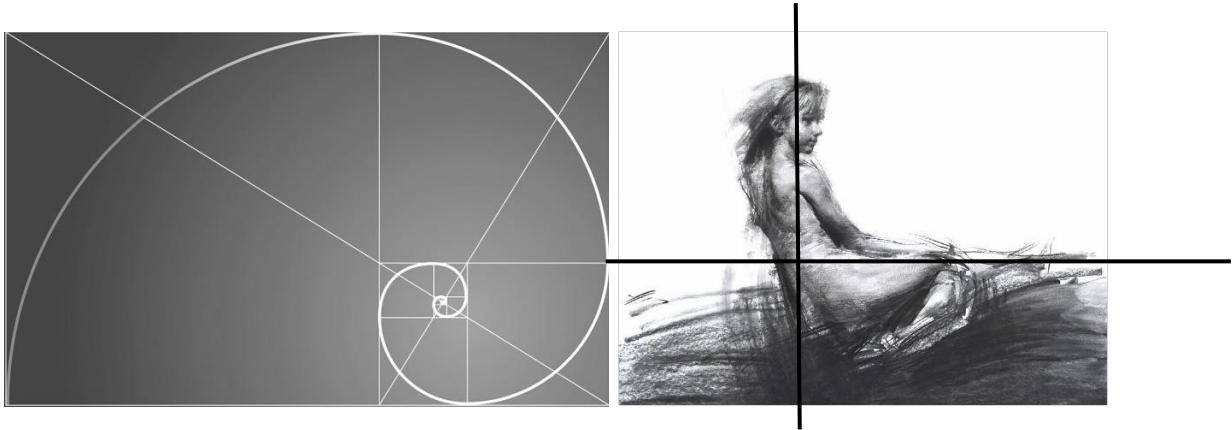
De gulden snede staat niet op zichzelf, het is een verhouding die bestaat binnen de logaritmische spiraal. Deze spiraalvorm zie je terug in bloemen, groente, een orkaan, een slakkenhuis enzovoorts...

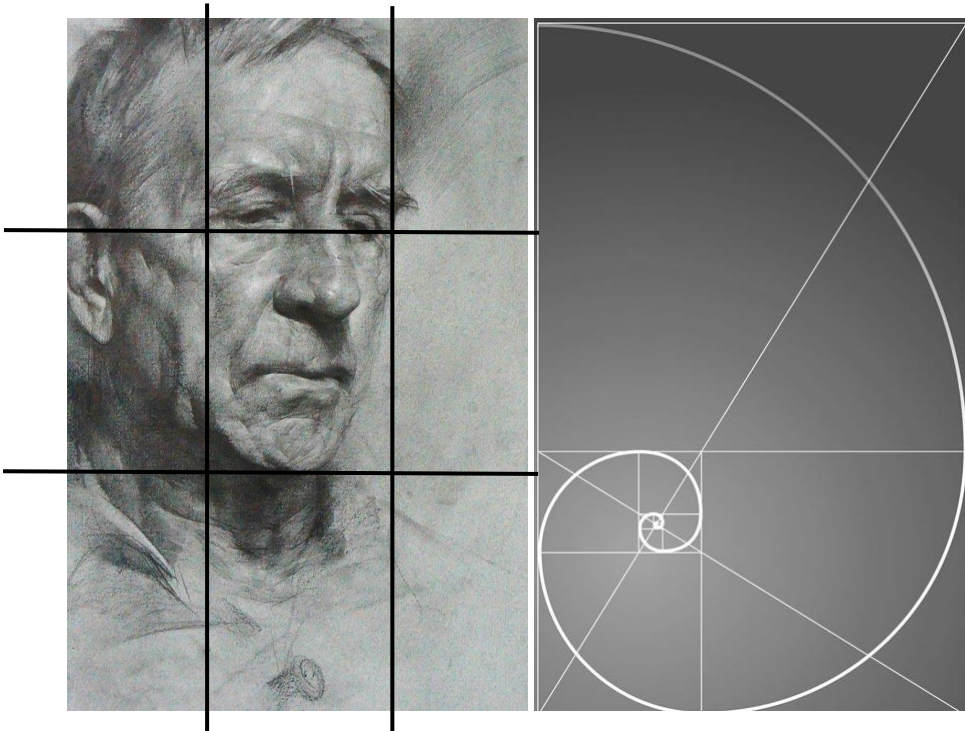
De gulden snede verwerken in je tekeningen

Wat kun je nu met de gulden snede qua compositie? Je kunt interessante punten en overgangen op de gulden snede plaatsen, zodat de aandacht ernaartoe gaat of het werk in balans komt. Dit kan zowel in verticale als horizontale positie.

Hieronder zie je enkele voorbeelden waarbij belangrijke richtingslijnen precies of bijna op de gulden snede zijn geplaatst.

Afbeelding: [Zin Lim op fineartamerica.com](http://Zin.Lim.op.fineartamerica.com)

Afbeelding: [Ivan Loginov](#)

Opdracht 1 – gulden snede

Benodigde materialen

- Grafietpotlood 6B/8B, gum, papier
- Een afbeelding als voorbeeld

Stap 1

Kies een foto of verschillende foto's als uitgangspunt, waarbij een heel persoon of dier met omgevingsruimte te zien is.

Stap 2

Maak nu vanuit deze afbeelding(en) een schets of meerdere schetsen met een boeiende, harmonieuze compositie.

Stap 3

Maak nu vanuit deze afbeelding(en) een schets met een saaie compositie.

Stap 4

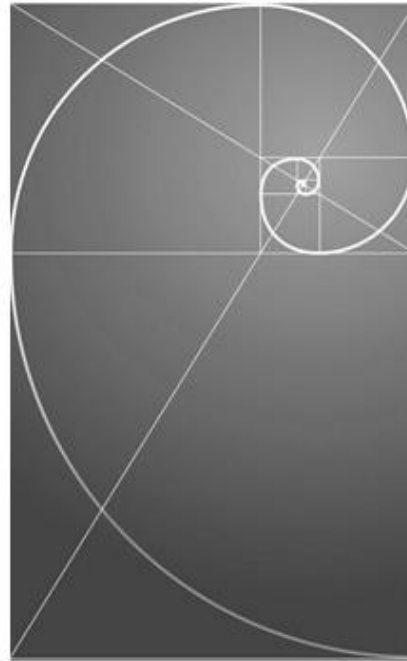
Bekijk het verschil tussen de schetsen bij stap 1 en 2.

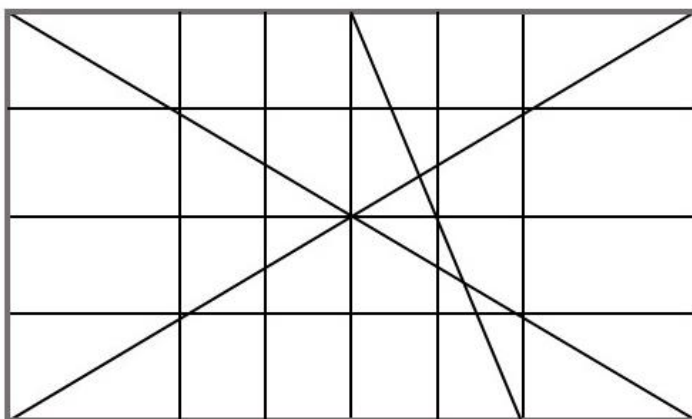
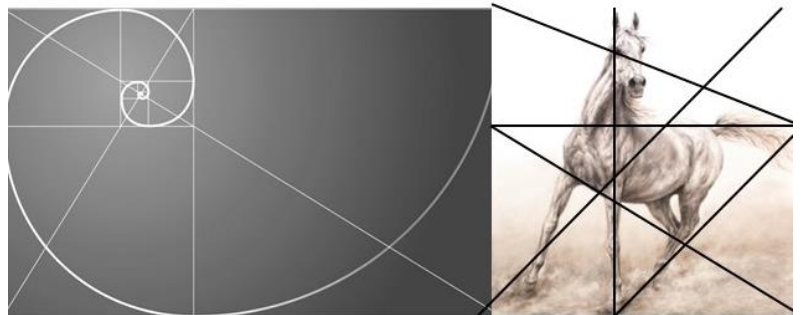
Afbeelding: Casey 'High plains drifter' door Annie Murphy Robinson

Dynamiek en beweging creëren

Er is nog iets dat je tekening meer spanning en dynamiek kan geven: diagonalen gebruiken. Hoe doe je dat? Door belangrijke punten, zoals ogen, op de diagonaal te leggen. Zoals je kunt zien maak ik daar zelf veel gebruik van!

Het gebruik van richtingslijnen bestaat al heel lang, soms werd er zelfs een hele wiskundige studie op losgelaten, zoals in de tijd dat kunstenaars als Leonardo da Vinci en Michelangelo leefden. Toen was het heel gewoon dat je in meerdere gebieden je genialiteit liet zien, zoals in zowel beeldende kunst als wiskunde.

Eenvoudig gezegd kun je stellen dat het interessant kan zijn om te werken met de gulden snede, diagonalen en gebieden door midden delen. Op kruispunten en lijnen kun je dan richtingslijnen en aandachtspunten op plaatsen.

Kader

Soms werkt het prima om gewoon met een kader van papier over je afbeelding te schuiven of de afbeeldingen bij te snijden in een digitaal bewerkingsprogramma.

Met het tekenen en schilderen naar de werkelijkheid is het ook ideaal om door een kader te kijken, met als bonus dat je minder afgeleid wordt door de omgeving.

Opdracht 2 – dynamiek

Benodigde materialen

- Grafietpotlood 6B/8B, gum, papier
- Een afbeelding als voorbeeld

Stap 1

Kies een foto of verschillende foto's als uitgangspunt, waarbij een heel persoon of dier met omgevingsruimte te zien is.

Stap 2

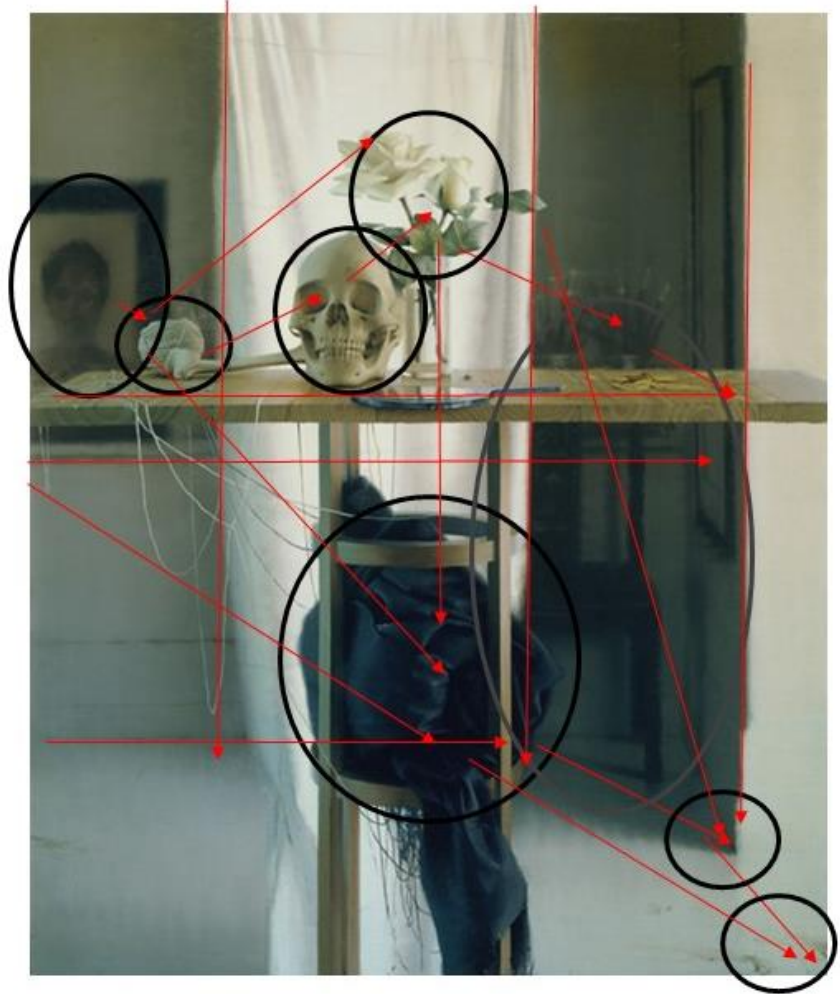
Maak nu vanuit deze afbeelding(en) (een) schets(en) waarin de compositie dynamisch overkomt.

Sturing van het oog door het beeldvlak

Er zijn veel kunstenaars die je oog heel geraffineerd sturen.

Wij kijken van links naar rechts en van onderen naar boven. Dit heeft te maken met de manier waarop we lezen en schrijven. Als kunstenaar kun je hier heel handig op inspelen.

In deze afbeeldingen laat ik zien hoe [Daniel Sprick](#) je aandacht door het schilderij leidt door middel van de plaatsing van objecten en de bewuste keuze om hier en daar contrast in toon en detaillering te leggen. Ik heb nog niet eens alles aangeduid.

Je kunt de aandacht ergens op vestigen door

1. Het te plaatsen op een snijpunt, de gulden snede of een andere opvallende lijn
2. Daar meer contrast in licht donker te gebruiken
3. Daar meer detaillering te gebruiken
4. Daar meer helderheid in kleur toe te passen
5. Gebruik te maken van onze natuurlijke neiging om in de lees-/schrijfrichting te kijken

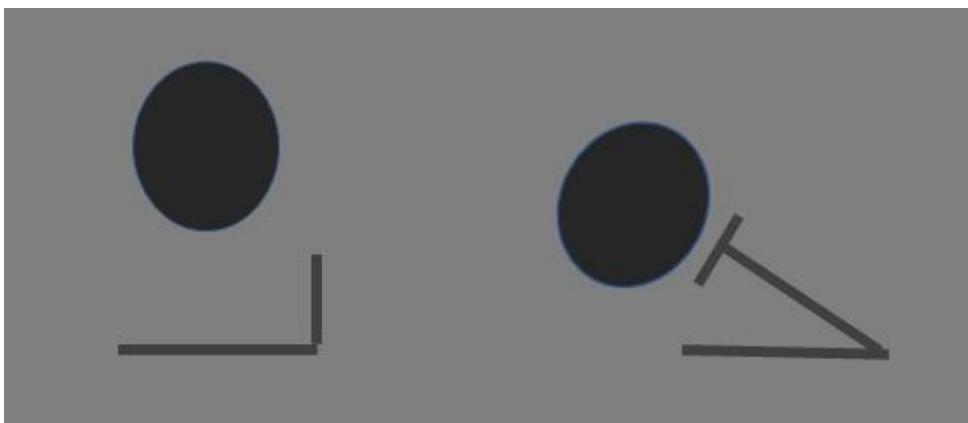

Spanning in lijnen

Wat ook heel belangrijk is, is spanning zoeken door een schuine lijn in je compositie te creëren en een andere schuine lijn er haaks op te plaatsen om het evenwicht te herstellen.

Denk maar aan iemand die aan een tafel zit met een gekanteld hoofd dat ondersteund wordt door een hand met een arm die op tafel rust. Dat is spannender dan gewoon een recht hoofd van voren.

De drie aangezichten

Ook heeft het invloed van welke zijde je het onderwerp afbeeldt, welk standpunt je inneemt ten opzicht van je onderwerp. Hiermee kun je de emotie die je werk uitstraalt behoorlijk versterken.

De drie aangezichten

1. **en face** > recht van voren
2. **trois quart** > schuin van voren
3. **en profil** > vanaf de zijkant

Wat voor gevoel geeft en face als iemand je aankijkt? Of en face als iemand juist weg kijkt?

Afbeeldingen:
linksboven Chuck Close, rechtsboven onbekend en linksonder Jeff door Robert Bauer, rechtsonder Jeff Haines

En face kan confronterend overkomen, en profil met een wegstijgende blik komt juist ontwijkend over.

En profil kan bijvoorbeeld prachtig zijn bij een opvallend gezichtscontour als een stevige neusbrug. Het is maar waar je de aandacht op wilt richten.

De drie standpunten

Hieronder zie je twee werken van [Robert Hannaford](#). Welk gevoel geeft het standpunt links over de persoon en over de persoon en over jou?

En het standpunt rechts?

Een standpunt doet heel veel in de emotie die je wilt uitdrukken en het verhaal dat je wilt vertellen. Maak hier gebruik van!

Afbeeldingen: boven Robert Hannaford, linksonder Benjamin Björklund, rechtsonder [Valerie Anne Davide](#).

De drie standpunten op een rij

1. Van onderen gezien, ook wel kikvorsperspectief genoemd > nietig, zwak makend effect
2. Van boven, ook wel vogelvluchtperspectief genoemd > dreigend, overheersend effect
3. Recht van voren > neutraal

Inzoomen of uitzoomen

Inzoomen kan een portret veel indringender maken. Onderzoek wat voor jouw onderwerp het beste werkt.

Opdracht 3 – emotie uitdrukken

Benodigde materialen

- Grafietpotlood 6B/8B, gum, papier
- Een verzonnen onderwerp

Stap 1

Kies een emotie die je wilt uitdrukken met een onderwerp.

Stap 2

Onderzoek in eenvoudige schetsen van je onderwerp hoe je door middel van je standpunt, aangezicht en het in- of uitzoomen op je onderwerp de emotie het beste kunt uitdrukken. Je mag afbeeldingen zoeken om je te helpen bij het schetsen.

Afwijkende composities

Soms kan een afwijkende compositie of standpunt heel krachtig zijn, zoals hiernaast.

Bij de hond en kat is een heel ongewoon punt gekozen door ze helemaal aan de rand onderin te plaatsen. Dit geeft juist een grappig en interessant effect.

De compositie van de afbeelding ernaast is sterk in de vlakverdeling, diagonaal en het ongewone standpunt van boven.

Afbeeldingen: Links door [Akitaka Ito](#) en rechts door [Mouni Feddag](#).

Opdracht 4 – afwijkende compositie

Benodigde materialen

- Grafietpotlood 6B/8B, gum, papier
- Een afbeelding als voorbeeld

Stap 1

Kies een foto of verschillende foto's als uitgangspunt, waarbij een heel persoon of dier met omgevingsruimte te zien is.

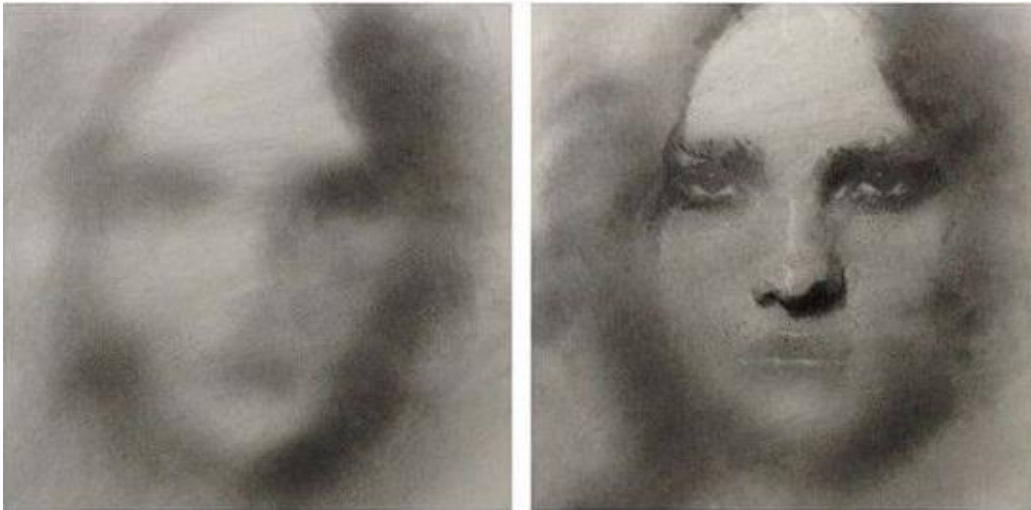
Stap 2

Maak nu vanuit deze afbeelding(en) (een) schets(en) waarin de compositie uit balans aanvoelt om wat je wilt uitdrukken te versterken.

Houtskool

Tot nu toe ben je met het grafietpotlood in de weer geweest. Een materiaal waarmee je zowel heel schilderachtig als tekenachtig kunt werken is houtskool.

Houtskool is een nagenoeg zuivere vorm van koolstof. Zowel ik al eerder aangaf, wordt het grafietpotlood als het door een proces kristalliseert.

Afbeeldingen: werk van Casey Baugh

Houtskoolstaafjes, houtskoolpotlood, houtskoolpoeder en vloeibaar houtskool

Houtskool kun je kopen in de vorm van zachtere, ronde staafjes, potloden en rechthoekige staafjes van dicht opeen geperst houtskool (o.a. verkrijgbaar van het merk Conté). Ook kun je houtskool in poedervorm kopen of zelf houtskool verpulveren en dit opbrengen met een penseel. Het dwarrelt dan wel behoorlijk wat poeder rond. Om schilderachtig te werken is vloeibaar houtskool, dat in beperkte mate ook aangeboden wordt, handiger.

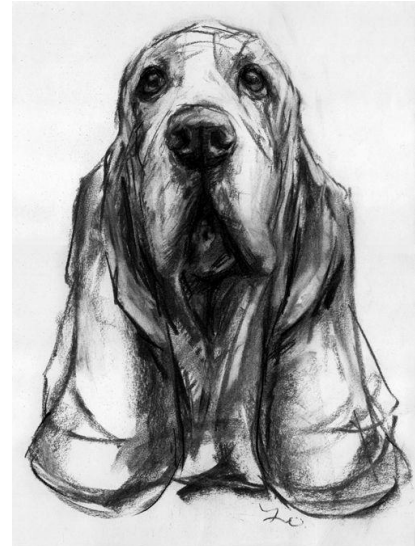
De zachtere houtskoolstaafjes zijn verkrijgbaar in verschillende diktes, zijn goed uit te vegen en geven allen dezelfde toonwaarde, die donkerder wordt naarmate je harder drukt.

De hardere staafjes van dicht opeen geperst houtskool geven de donkerste waarden, maar ze zijn nagenoeg niet uit te vegen. Ik gebruik ze voor het zetten van de laatste, meest donkere accenten. Ze zijn verkrijgbaar in verschillende hardheden.

Als je een rond staafje houtskool op zijn kant over je papier heen geeft het meteen een boel pigment af en werkt het ideaal om snel een vlak mee te vullen. De uiteinden en randen van je staafje zijn meer geschikt voor als je wilt tekenen met houtskool of details wilt plaatsen.

Houtskoolpotloden bestaan uit houtskool geperst in potloodvorm, dit is iets minder goed uit te vege dan de zachte staafjes maar geeft wel donkerdere toonwaarden en ze zijn handig voor het tekenen van details.

Punten slijpen, gummen en papierkeuze

Houtskoolpotloden slijp je het scherpst met behulp van een mesje en/of schuurpapier of héél zachtjes met een goede kwaliteit puntenslijper of puntenslijper speciaal voor pastelpotloden. Ze zijn verkrijgbaar in verschillende hardheden. Er bestaan ook witte houtskoolpotloden.

Een kneedgum is bij houtskool ideaal om delen weg te gummen. Door een smalle richel in je kneedgum te knijpen kun je ook dunne randjes gummen, daardoor is houtskool ook heel geschikt om van donker naar licht te werken. Hoe ouder en stijver de kneedgum, hoe beter hij gumt. Je kunt dit proces versnellen door hem ietwat uit te drogen in de zon en eventueel 'te vullen' met wat houtskoolpoeder.

Qua papier is goed tekenpapier geschikt. Werk je op te glad papier, dan is de houtskool moeilijk van je papier af te gummen. Je kunt ook (pastel)papier met een tintje voor houtskool gebruiken.

Doezelaars

Met houtskool kun je zowel goed schilderachtig als tekenachtig werken. Je kunt houtskool (m.u.v. de geperste staafjes) uitvegen en verzachten met je vinger of met doezelaars. Dit zijn staafjes die aan beide zijden uitlopen op een punt. Ze bestaan uit strak verlijmde lagen van papier.

Doezelaars zijn te koop in verschillende diktes, waarbij de dikke varianten geschikt zijn voor grotere vlakken en je met de dunnen doezelaar kleine details kunt verzachten.

Je kunt doezelaars, waar al wat houtskool aan zit, ook gebruiken om lichtere vlakken en lijnen op je papier te zetten.

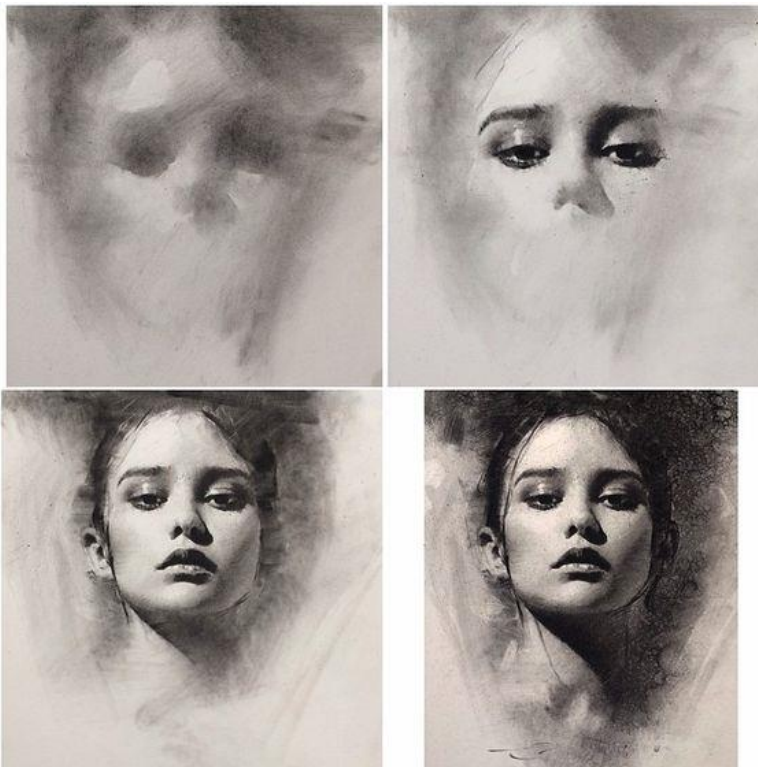
Opdracht 1 – Toonwaardenschets van licht naar donker

Je gaat een tekening in houtskool maken. Focus je voornamelijk op het ontdekken van het materiaal houtskool en het creëren van ruimtelijkheid (het 3D effect), of je de verhoudingen precies wilt laten kloppen kies je zelf.

Benodigde materialen

- Houtskool staafjes en houtskoolpotloden
- Kneedgum
- Optioneel doezelaars
- Een referentiefoto in zwart-wit of kleur (de laatste is moeilijker)
- Goed tekenpapier

1. Verdeel je referentiefoto in 1 licht toengebied, 2/3 midden toengebieden en 1 donker toengebied. Teken langs de overgangen van donker naar licht een lijn met een opvallende kleur pastelpotlood (uit te vegen) of een stift.
2. Maak, indien gewenst, een ondertekening met houtskoolpotlood waarbij je de vorm in de juiste verhouding plaatst.
3. Breng nu in grote, vereenvoudigde vlakken de toonwaarden aan, waarbij je start met de lichtste toon en telkens een donkerdere toon toevoegt. Je start met de zachte houtskoolstaafjes.
4. Voeg, als het geheel ruimtelijk oogt, naar behoefte details en accenten met de hardere staafjes en toe.

Afbeeldingen: Casey Baugh

Opdracht 2 - Toonwaardenschets van donker naar licht

Benodigde materialen

- Houtskool staafjes en houtskoolpotloden
- Kneadgum en evt. presiciegum
- Optioneel doezelaars
- Optioneel houtskoolpoeder/vloeibaar houtskool, een penseel en water
- Een referentiefoto in zwart-wit of kleur (de laatste is moeilijker)
- Goed tekenpapier

1. Verdeel je referentiefoto in 1 licht toongebied, 2/3 midden toongebieden en 1 donker toongebied. Teken langs de overgangen van donker naar licht een lijn met een opvallende kleur pastelpotlood (uit te vegen) of een stift.
2. Maak, indien gewenst, een ondertekening waarbij je de vorm in de juiste verhouding plaatst.
3. Breng nu een vlak ter grootte van je onderwerp aan in een donkerdere toon. Dit kan met een krijtje of houtskoolpoeder. Bij het gebruik van vloeibaar houtskool moet de laag, vooral als deze veel water bevat, eerst drogen voordat je verder kunt.
4. Gum de lichte delen weg en creëer zo de lichtste toonwaarden. Werk in eerste instantie in vereenvoudigde, grotere vlakken.
5. Voeg de donkerste toonwaarden toe.
6. Voeg, als het geheel ruimtelijk oogt, naar behoefte details en accenten met de hardere staafjes en toe.

